

Az első városi jellegű település Budán

Fővárosunk több ezer éves történelmében az őskor egymást lassan váltó, csak kultúra szóval jelölhető népcsoportjai után, az i. e. I. században tűnnek fel az első név szerint ismert lakosok, a kelták eraviszkusz törzse.

A kelták a latinnal rokon nyelvet beszélő, fejlett vaskori kultúrával rendelkező népesség, akik galliai őshazájukból kelet felé terjeszkedve, az i. e. IV. században érték el a Kárpát-medencét. A kutatók feltételezése szerint a népmozgalom a továbbiakban a Duna folyását követte, központjuk Burgenland és a Bécsi-medence lehetett, innen rajzottak tovább észak, nyugat és kelet felé. I. e. 80 tájkán a cseh-medencei *bójok* Délre vándoroltak, majd súlyos harcokba bocsátkoztak az Alföld területét uralmuk alatt tartó *dákokkal*, akiket sikerült a Tisza vonaláig visszaszorítani. A bój törzsek egy része a harcok után a Kis-Alföldön és a Dunántúl Ny-i részén telepedett meg. Ez a népcsoport anyagi kultúrájában feltűnő hasonlatosságot mutat a Budapest területén később megtelepülő eraviszkuszokkal. Az eraviszkuszok eredeti lakóhelyéről, vándorlási útvonalukról máig sincs egységes álláspont a kutatók között, annál is inkább, mert ezzel a római történésírók sem voltak tisztában. Tacitus az *osok* szomszédságába helyezi őket, akikről viszont azt tudja, hogy a Duna-kanyar túlsó felén laktak. A Pozsonytól Budapestig terjedő terület múzeumi gyűjteményeiben lévő leletanyag vizsgálata viszont egy nyugat-keleti Duna menti vándorlás emléket mutatja.

Kétségtelen azonban, hogy az i. e. I. század második harmadában már itt éltek, önálló, római pénzlábra vert ezüstérméiken törzsi nevüket is feltüntették, RAVIS formában. A régebbi régészeti kutatások alapján már tudjuk, hogy a budai oldalon több nagyobb településük virágzott (Békásmegyér, Gellérthegy-Tabán, Budafok-Kamara-erdő), amelyeket kisebb, néhány kunyhóból álló telepek kötöttek össze egymással. A pesti parton pedig a Rákos patak folyása mentén található meg telephelyeik. Az eraviszkusz törzs szállásterülete azonban ennél sokkal nagyobb volt: északon Szentendrét, délen Fejér megye egy részéig, nyugaton pedig a pilisi hegyekig terjedt. Ma már biztosan tudjuk, hogy a törzs központja a gellérthegyi erődített telep (oppidum) volt. A Budapesti Történeti Múzeum immár ötödik éve folytat ezen a helyen rendszeres ásásokat, abból a célból, hogy a területünkön létrejött első városias település életét minél pontosabban megismerhessük. A hegy tetején épült települést földbe ágyazott kövekből készült magas falal vették körül. Az erődítményen belül sűrűn egymás mellett a lakóházak helyezkedtek el. Ezek félig földbe mélyített, négyszög alaprajzú, cölöpszerkezetű építmények voltak, közéjük tűzhelyet, kemencét. A házak belsejében a mindennapi élet eszközei kerültek elő, valamint étkezési hulladékok, az elfogyasztott vad- és háziállatok csontjai. Néhol őrlőkődarabok mutatják, hogy a földművelés mesterségében is járatosak voltak. A fellelőáron belül a törzs előkelőinek, vezetőinek lakóhelyeit, a közösségi épületeket ez évi ásataink során a hegy déli, lankás teraszain keressük. Ezen a tájékon (XI., Rezeda u. 16.) már korábban kerültek elő oltárkövek (igaz, már a római korból), melyek arra mutatnak, hogy a vallási élet központja is ezen a területen helyezkedett el. Az erődítmény fala, melyet többször is megújítottak, arra vall, hogy háborús események következtében leégett, az első égési réteget talán az i. e. 40-es évek dák eseményeivel, a másodikat pedig az időszámításunk kezdete táján ide érkező római hódítással keitezhetjük. Az erődítmény pontosabb szerkezetéről, a fellelővár településszerkezetéről többet majd csak a további évek ásatai alapján remélhetünk. Az erődítményen kívül is elég nagy számban kerülnek elő a népesség lakó- és ipartelepei, ami arra mutat, hogy a fellelővárból csak veszély esetén menekül a lakosság, egyébként béke idején a Dunáig, a Lágymányosi-síkságtól a Tabánig összefüggő lakótelepük lehetett. Az Erzsébet hídnál lévő dunai átkelőhelyet ősidők óta használták, érthető, hogy e természetföldrajzilag előnyös helyen épült ki az eraviszkuszok törzsi központja.

Az 1930-as években lebontott régi Tabán helyén folytatott kutatások a gellérthegyi telep elővárosát hozták felszínre. Itt jellegzetes, agyagból épített, kétszintű fazekaskemencéket találtak, de a már ismert lakóház típusok is fellelhetők voltak. Néhány évvel ezelőtt a XI. kerületi Kende utcában, a tabáninál nagyobb és időben a római kor II. századáig tovább élő fazekastelepet tártunk fel. A kemencék leletanyaga a kelták színvonalas iparos tevékenységéről tanúskodik. Előkerültek itt azok az edények, melyekkel a környék lakosait látták el, egyszerű,

diszítettlen bögrék és tálak, de háztartási diszitmények, pirosra festett vagy szürkésfeketére fényezett, levélmotívumokkal pecsételt jellegzetes termékek is. Ez utóbbiak feltehetően egy Aquincumban is működő s tálaít nevével (Resatus) bélyegző fazekasmester, illetve kőretek termékei. Sajnos ezen a helyen névbélyegzős darab nem került elő, de a motívumkincs alapján a Kende utcai darabok is biztosan azonosíthatók. A Kende utcában olyan nagy számban kerültek elő a szabályos rendben elhelyezkedő fazekaskemencék, hogy a törzs fazekastelepet itt és nem a néhány kemencével rendelkező Tabánban kell keresnünk. A műhely bizonyára akkor szűntette be termelését, amikor az újabb aquincumi fazekastelepek megkezdték működésüket a II. század elején (III. ker., Bécsi út, Selmeczi út).

A Gellért fürdő rekonstrukciós munkálatai során is számunkra kedvező módon s eredményesülten folytak a földmunkálatok. A Pezsgőfürdő medencéje alatt rézkori, bronzkori és kelta lakótelep-maradványok kerültek elő, köztük egy négyszög alaprajzú lakóház, bomba alakú verem, valamint a már ismertetett típusú fazekaskemence. Feltárásaink igen szűk helyre korlátozódtak, így még csak nem is sejtethetjük, hogy mi mindent rejt a mai napig is feltáratlan terület. Egyébként is a Gellért tér az eraviszkusz kultúra kutatása szempontjából igen gazdag lelőhelynek mondható. A szálloda építésénél, pontosabban meg nem határozott sírok kerültek elő még e század elején, valamint a közelből kelta nevekkel viselő elhunytak faragott sírkövei. Tehát valahol itt, a hegy lábánál kellett lennie a telep temetőjének. A környéken folyó földmunkálatokat mindig figyelemmel kísérte Múzeumunk, de az itt dolgozó vállalatok munkatársai is készségesen felhívták figyelmünket, s ezáltal igen jó szolgálatot tette a kutatásnak, ha valami számunkra „gyanús” lelet került felszínre. Amikor a tér csatornarendszerének áttelepítése folyt, szintén a helyszínre hívtak bennünket, a csatornaaknában ugyanennek a kultúrának leleteit találtuk meg. Azonkívül, ha bármilyen szerelési munka miatt ezen a téren árt földet megbolygatják, minden alkalommal felszínre kerülnek a kelták jellegzetes szürke cseréptöredékei. Nagyobb szerencse érte még a század elején a kutatókat, amikor a Gellért tér 3. sz. ház alapozásánál egy 500 darabból álló éremleltre bukkantak (un. Lágymányosi éremlelet), melyben a már említett RAVIS-veretek mellett római érmék is előkerültek, s minthogy ez utóbbiak pontosan keltezni lehet, tudjuk, hogy az éremkincs földbe rejtése i. e. 9–8 után lehetett, tehát a római foglalással állhatott kapcsolatban. Minden eddigi tapasztalatunk szerint a kelták érmeiket a törzs központjában verték, s nem lehetetlen, hogy éppen a Gellérthegy lenne ez a hely. Reményeink valóra váltását nagymértékben akadályozza azonban a hegy tetején épült Citadella, mely a régészeti kutatás elől elzárja ezt a területet. Múzeumunk az említett helyek mellett kutatásokat folytatott még a Kelenhegyi utcában, a Mérfesi úton, a Rudas fürdő területén, ahol ugyancsak késő kelta kori, sőt a római korszakba átnyúló leletek kerültek elő.

A hegytől északi irányban haladva, az I. kerületi Medve utcában több, más korú lelet mellett kelta lakógödörök is jelzik, hogy a törzs népessége meglehetősen sűrűn lakta a budai partvidéket. A római és középkori leleteiről ismert óbudai ásatások során is több ponton, a Lakatanya utcában, a Szépvölgyi útnál, az Árpád hid budai hídfőjénél kerámiatöredékek, valamint kunyhómaradványok, hulladékgödörök őrzik a kultúra emlékeit. A római főváros, Aquincum polgárvárosi településénél az alsóbb rétegekben is több kunyhó került elő, mely azt mutatja, hogy az időszámításunk táján a terület sűrűn lakott volt, s ez a lakosság a rómaiak tudatos birodalomteremtő politikája következtében nemhogy kipusztult volna, sokkal inkább alkalmazkodott az új viszonyokhoz, s lehetővé tette a romanizáció kibontakozását fővárosunk területén.

A törzsi központtól meglehetősen nagy távolságokra is kerültek elő igaz, kisebb jelentőségű telepmaradványok, így Máriaremetén, Pesterzsébeten, Soroksáron, Rákoskeresztúron, Rákoscsabán, s feltehetőleg e lelőhelyek száma még nőni fog.

A mezőgazdasággal, kézműiparral és kereskedelemmel foglalkozó eraviszkusz kelták hagyatékának szemlélésénél nem feledkezhetünk meg arról, hogy ez a nép volt az, mely az első városias települést létrehozta Budapest területén, s oly sokban hozzájárult, ha eleinte kénytelen-ségből is, a római kultúra felvirágzásához, fenntartásához.

Pető Mária

Budapest kelta kori történetére vonatkozó fontosabb irodalom: Nagy Lajos: Tabán a régészeti ásatások világában. Tanulmányok Budapest Múltjából. IV. 1936. 1–12. old. — Nagy Lajos: Az eraviszkusz kultúra emlékei Budapest környékén. Budapest története. I. 1943. 236–265. old. — Hunyady Ilona: Kelták a Kárpát-medencében. Diss. Pann. Ser. II. no. 18 Bp., 1944. — Sz. Póczy Klára: A gellérthegy—tabáni eraviszkusz telep topográfiájához. Arch. Ért. 1959. 1. 63–69 old. — Mócsy András: Pannonia. PWRE. Suppl. IX. 1961. — B. Bónis Éva: Die Spätkeltische Siedlung Gellérthegy—Tabán in Budapest. Arch. Hung. 47. (1969). — Szabó Miklós: A kelták nyomában Magyarországon. Bp., 1971. — Nagy Tibor: Budapest története az őskortól az Árpád-kor végéig. Budapest története. I. 1973. 43–83. old. — Pető Mária: Kora császárkori fazekastelep a Gellérthegy déli oldalán. Arch. Ért. 103 (1976). 1. 86–95 old. — Pető Mária: Neuere topographische und archäologische Angaben zum Leben der Siedlung Gellérthegy—Tabán und Umgebung in der frühen Kaiserzeit. Acta Arch. 31 (3–4). 1979. 271–285. old.